

הרב דוד צבי הילמן

בני ברק

לשונות המאירי שנכתבו לתשובת המינים

מפורסמים דברי המאירי המובאים בשיטה מקובצת שנדפסו בדפוס ראם בגליון הגמרא בב"ק דף ל"ח ע"א ודף קי"ג ע"א. ומחמת לשונות אלו ורבות כיוצא בהן הנמצאות בספרי המאירי ברוב המקומות דאיירי בדינים שבין ישראל לגוים יש שטעו וחשבו שבאמת חלוק המאירי בדינים אלו על כל חכמי ישראל. ונראה שכנגד אחד שטעה בזה כתב מרן החתם סופר בתוך תשובתו (הדנה בדיני קנין גוי מישאל) שנדפסה בספר עטרת חכמים (של הגאון בעל ברוך טעם) סי' י"ד וזה לשונו: התם בב"ק (קי"ג ע"א) בספר אסיפת זקנים הפסק בשם המאירי מצוה למוחקו כי לא יצא מפה קדשו והוא דעת האומרים לרשע צדיק באמונתו יחיה, ויעיין בהקדמת בן-יוחאי. עכ"ל.

תשובה זו הובאה בקובץ שו"ת חת"ס (י"ל ע"י מכון חת"ס בשנת תשל"ג) סי' צ' ובסוף הספר העירו על זה המהדירים וזה לשונם: מה שכתב מרן שלא יצא מפה קדשו, תמוה. דלהדיא כתב המאירי כן כמה פעמים וגם בבית הבחירה למסכת ב"ק שנדפס מכת"י בשנת תשי"י הובא פסק זה. ע"כ לשונם. אך אין מקום לתמיהתם כי שתי ראיותיהם (ממה שכ"כ המאירי כמה פעמים וממה שכך כתוב גם בכת"י) אינן ראיות.

הראיה השניה יסודה בהנחה מוטעית שקדם המצאת הדפוס לא נעשו בספרים שום שינויים מפחד הגוים והמלשינים. ונעלם מהם מה שכתב הרשב"ץ בפירושו לאבות פ"ב במשנת הו' וזהירין ברשות שאין מקרבין וכו' וזה לשונו: ורבינו יונה ז"ל פחד מהמלכות שלא יעלילו אותו שהוא נותן דופי בהם והפך הדברים לשבח המלכות שהאדם צריך שיהיה זהיר ברשות שתהיה אימת המלך עליו כי כן ראוי למלכות לקרב האדם להנאתה ואינה חייבת לעמוד לאדם בשעת דחקו וכו' עכ"ל. גם ה"ר מנחם (הוב"ד לקמן אות ה) כתב דברים שהם רק לתשובת המינים. וכך היה המצב גם בימיו של הטור, כמו שכתב מרן בבית-יוסף חו"מ ריש סי' רס"ו (בדפוס ווארשא שצילומיו נפוצים היום והשמטו דברים אלו) על לשון הטור "אבידת עובדי עבודה זרה מותרת", וז"ל: ומילתא דפשיטא שכל הגוים שוים בזה בין עובדי ע"ז בין שאינם עובדים דהא לאו אחיך ניהו, ורבינו (הטור) שכתב עובדי ע"ז לאו דוקא ואפשר דמשום שבארץ אדום [פי' בארצות הנוצרים] היו המינים מבאשים את ריחם של ישראל בעיני המלכים מדין זה וכיוצא בו וחכמי ישראל היו משיבים דלא נאמרו דברים הללו אלא כגוים שבזמן חכמי התלמוד שהיו עובדים הצלמים ולא היו מודים בבורא עולם ולהם קראו עובדי ע"ז אבל הגוים שבזמן הזה המודים בבורא עולם אינם בכלל עובדי ע"ז לענין דין זה וכיוצא בו, ועוד י"ל דנקט האי לישנא לכלול ישראל שהוא עובד ע"ז שאבדתו מותרת כמו של גוי עכ"ל. (מליצת לשון מרן "מבאשים את ריחם בעיני" היא מלישנא דקרא דסיפיה "לתת חרב בידם להרגנו").

גם בספרי התלמוד שנכתבו בספרד מתחלת האלף הששי והלאה היו הסופרים משמיטים דברים שכנגד הנוצרים, כמו שכתב הר"ב דקדוקי סופרים במאמר על הדפסת התלמוד (מהדורא בתרא) הערה כ"ח.

ולסתירת הראיה הראשונה (שכ"כ המאירי כמ"פ) אמינא אדרבה. כל הקורא את כל לשונות המאירי בדינים אלו יזכח בעליל שכוונתו בהן אינה אלא ככוונת כל מדפיסי הספרים

ברוסיא ופולין במודעותיהם שבראשי הספרים ובשינויים שהכניסו בגוף הספרים שהוכרחו לעשותם בגלל הצנזורה ומוקצה מן הדעת לשער שח"ו בקושטא ס"ל להמאירי הכי. ואלו הם לשונות המאירי בעניינים אלו:

(א) בהוריות י"א א' (עמ' 275): המינין והאפיקורסים מותר להזיקם בידים, והמסורות גופם מותר וממונם אסור, והמשומר לע"ז מכלל המינים הוא ודברים אלו כולם כשעדיין שם ישראל עליהם שכל ששם ישראל עליו והוא מתפקד ומחלל את הדת ענשו חמור עד הרבה מפני שנעשה מין וכמי שאין לו דת, הא כל מי שיצא מן הכלל לגמרי ונעשה בן דת אחרת הרי הוא אצלנו כבני אותה הדת שהוא נכנס בה לכל דבר חוץ מגיטין וקדושין וזיקתם כמו שיתבאר במקומו וכן הורו רבותי. (על התיבות המודגשות העיר המו"ל: דבר חדש ולא מצאתי בין הפוסקים עב"י יו"ד סי' קנט).

(ב) ונשנה אותו לשון בע"ז כ"ו ב': נעשה משומר לע"ז כלומר לעבורת האלילים הרי הוא בכלל המינים והוא בכלל מורדין לדברי הכל ואצ"ל בהחזרת אבדה ונטילת ריבית שפטור ומותר ואם כתב ס"ת ישרף ושחיטתו אסורה בהנאה, ודברים אלו כולם כשעדיין שם ישראל עליו ומאחר שהוא מתפקד ומחלל את הדת ענשו חמור הרבה, הא כל שיצא מכלל דת יהודית ונכלל לו בכלל דת אחרת הרי הוא אצלנו כבני אותה הדת שנכנס בה לכל דבר חוץ מגיטין וקדושין וכל זיקת אשה כמו שיתבאר במקומו. (אף שם העיר המו"ל: והוא דבר חדש ולא מצאתי בראשונים ז"ל. ולא הבין שדברי הבל אלו לא נבראו אלא כדי להנצל מן המזיקין המשומדים שונאי ישראל. כי דברים אלו היו מתקבלים אז אצל גלחי הנוצרים שהיו רודפים את בני-בלידת יותר מאת היהודים. ולחזיק פירושו זה כתב שם בע"ז לעיל מינה בדף כ"ו סע"א (עמ' 60-59) "וכבר אמר ראש הפילוסופים הרגו מי שאין לו דת הא כל שהוא מעובדי האלהות אע"פ שאינו מכלל הדת אינו בדין זה [של מורדין שיובא לקמן אות כא] חלילה וחס".

[ומה שכתב בסיום דבריו בהוריות "וכן הורו רבותי" נלע"ד שהכוונה בזה רק למה שסיים דלא הוי כגרי גמור לענין "גיטין וקדושין וזיקתם" (ואינו מוסב על לפני פניו), ואתא לאפוקי ממה שכתב בסוף פ"ק דיבמות בשם קצת רבותיו שממה שעשאו לבני עשרת השבטים שנטמעו כגוים גמורים "היו קצת רבותי חוככין לומר שכל משומר בזה"ז גימור הוא ואין חוששין לקדושי". ועיין משי"ב ביבמות כ"ב א' (עמ' 91) בשם קצת גאונים שאשת משומר שמת בשמדותו בלא בנים אינה זקוקה ליבום ולא לחליצה שאין זה אחיו, ורוב מפרשים מתמיהין שהרי ישראל משומר קדושיו קדושין כמו שיתבאר במסכתא זו, אלא שנראה לי שהם סומכים על מה שאמרו בסוף פ"א על עשרת השבטים שבתי דינים שבדורם עשאו כגוים גמורים מרוב מה שנטמעו בהם והיו גאונים אלו דנים שאף בזמן הזה נטמעים הם לגמרי וזה סעד למה שכתבו רבותי שם ג"כ כמו שכתבנו שם עכ"ל. ועיין עבודה זרה שם שכתב בסיום הקטע שהבאנו לעיל: ובנו מיהא הרי הוא גימור אף לענין קדושי עכ"ל, ואפשר שהטעם משום שבנו מטומע לגמרי, ועי"ז מיושבת קצת תמיהת המו"ל מה בין אב לבנו].

(ג) ברכות נ"ח א' (עמ' 207): ראה אוכלוסי אומות העולם, ר"ל כתות של עובדי אלילים, אומר בתשה אמכם מאד חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה.

(ד) שם נ"ח ב' (עמ' 207): הרואה בתי עובדי האלילים ושאר בעלי האמונות הקדומות שלא היו גדרות בדרכי הדתות והם הנזכרים בתלמוד תמיד בלשון אומות העולם, כל שראה אותם בישוב ובשלוח אומר בית גאים... ראה קבר אומות העולם, ר"ל של עובדי האלילים על הדרך שהזכרנו, אומר בתשה אמכם וכו'. [רבינו מנחם (בן זמנו וכן מדינתו של המאירי) כתב בענין זה פירוש אחר לתשובת המינין. וז"ל בפירושו להל' ברכות פ"י ה"ט: זה אמרו על האומות שמצריך לישראל כגון ישמעאלים וכיו"ב שיש להם בתים מיושבים בא"י וא"נ ביתו של נבוכדנצר או סנחריב וכיו"ב ורואה אותן בישובן תקנו לומר עליהם פסוק זה שהוא בעין תפלה למפלתם ועל חורבן נותן הודיה לשם שגמל להם כגמולם והשיב להם נקם אבל בני האומות שכלולה שאנחנו ביניהם ולא באו בגבולינו שחוצה לארץ אינה ירשה לנו והם אזהבים

אותנו ומרחמים עלינו להתגורר בארצם מהם לא רברו כלל, הלא תראה כי אמרה תורה לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו, ראה קברות אומות העולם וכו'. ודוק שראה אותם בא"י והוא שיהיו מאומות הקדומות, עכ"ל).

(ה) ברכות כ"ה ע"ב (עמ' 89): אף אם היה אחד מעובדי האלילים עומד לנגדו אסור לקרוא קריאת שמע שהרי אף בבני נח כתוב וערות אביהם לא ראו אבל ערות בהמה אינה אוסרת.

(ו) כתובות ו' ע"ב (עמ' 18): כל שנבעלה ברצון אף באשת ישראל נאסרה על בעלה, ואתה למד מסוגיא זו שאף שנבעלה לגי כן, אפילו היה מאותם הקדומים בעבורת האלילים שלא היו גדורים בדרכי הדתות, שביאת גוי שמה ביאה לפסלה לבעלה, והתימה ממקצת רבותינו הצרפתים [היינו ר"ת] שכתבו שביאת גוי אינה אוסרת לבעל ממ"ש דרחמנא אפקריה לזרעיה וכן הביאו ראיה ממה שלא הקשו בסנהדרין והא אסתר גלוי עריות הואי עד שלפי מה שראינו בנימוקיהם אירע להם בימים הקדומים מעשה באשת ישראל שנבעלה לגוי ונשתמדה אחריו ואח"כ חזרה בתשובה ונתגייר הגוי עמה והתירה לגוי לישא אותה אחר מיתת ישראל או גירושיו. (כלומר לדעת ר"ת רק ביאת אותם הקדומים אינה אוסרת אבל ביאת גוי נוצרי דינה כביאת ישראל והמעשה שהתיר ר"ת היה בימים הקדומים לפני שהתנצרו גויי צרפת...).

(ז) סנהדרין נ"ב ב' (עמ' 213): הבא על אשת איש הרי הוא כחנק ואם היא אשת קטן אפילו יבם שקנאה כבן תשע או אשת איש מי שאין לו אישות שניהם פטורין וכן קטן הבא על אשת גדול פטור אלא שהיא חייבת אם הוא מבן תשע ויום אחד. ("אשת מי שאין לו אישות" כ' המאירי תמורא "אשת אחרים" הנזכר בברייתא שפירשו אשת גוי כפירוש רש"י ותוס').

(ח) סנהדרין פ"ב א' (עמ' 299): הבא על אחת מבנות עובדי האלילים שלא פגעו בו קנאין מכין אותו מכת מרדות משום גידה... ואם ייחדה דרך אישות אע"פ שאין אישות לעובדי האלילים לוקה מלא תתחתן.

(ט) יבמות צ"ח רע"א (עמ' 354): אפילו היו שני אחים תאומים שנתגיירו שא"א לתאומים אלא מאב אחד... או שהיו בעל ואשתו חבושין בבית האסורים שהדבר ידוע שאביו של זה הוא אביו של זה וכך הוא הדין כל שהוא מעובדי האלילים ואינו בגדר הדתות הרי הוא כבהמה שאין חוששין בו לזרע האב כלל. (כלומר אחים נוצרים שבזמננו שנתגיירו חוששין בהם לזרע האב ואם מת אחד מהם חייב האחר ליבם!).

(אונאה ואבדה ומכס וניזקין)

(י) ב"מ נ"ט א' (עמ' 219): כל שגדור בדרכים הדתיים הרי הוא בכלל אונאה אבל עובדי האלילים אינם בכלל אחזה כדי לכללם בדין אונאה הבאה דרך מקח וממכר. כלל אמרו חכמים לא תונו איש את עמיתו עם שאתך בתורה ובמצות אל תונהו. (כלומר הנתצרים הם בכלל אחזה ובכלל עם שאתך בתורה ובמצות...!).

(יא) ב"ק ל"ז ב': שור של ישראל שנגח של נכרי פטור מדין רעהו ושל נכרי שנגח של ישראל בין תם בין מועד משלם נזק שלם מתוך שאינם חסים על ממון וזולתם קונסין אותם שלא ירגילו עצמם להזיק ולפי מה שנאמר בגמרא דוקא בעממים שאינם גדורים בדרכי דתות ונימוסים כמ"ש עליהם בגמרא ראה שבע מצות שקבלו עליהם בני נח שלא קיימום עמד והתיר ממונם כל שעה שהדין מחייבם בכך הא כל ששבע מצות בידם דינם אצלנו כדינו אצלם ואין נושאים פנים בדין לעצמנו ומעתה אצ"ל שכן באומות הגדורות בדרכי דתות ונימוסים. (כלומר הנתצרים שבזמננו ערופים ("אצ"ל שכן") משאר מקימי שבע מצות והם בכלל "רעהו"!).

רבינו יהונתן מלניל כתב בדין זה בתחילה את הפירוש האמיתי, והוסיף אחר זה: ולתשובת המינין נוכל להשיב שלא דברה המשנה אלא על שבעה גוים הקדמונים דהותר לנו דמן כדכתיב לא תחיה כל נשמה ודין הוא שלא יהא ממונם חביב מגופן עכ"ל. (הוב"ד בגליון הגמ' דפוס ראם בהשמטת התיבות "ולתשובת המינין נוכל להשיב"). והמאירי פחד לכתוב את

הפירוש האמיתי וכתב רק את מה שנוכל להשיב לתשובת המינין. (כידוע מספרי התולדה הורע מצב יהודי צרפת ופרובינציה בזמנו של המאירי מבזמנו של רבינו יהונתן.)^(י)

(יב) ב"ק ק"ג רע"א (סד"ה כבר): הא אם היה המוכס מוחזק להוסיף כגון ישראל חשוד או שהוא משאר עממין הקדומים שבעובדי האלילים שאינם נוהרים מן הגזל. (כדיק כלשון ההערות בדפוסי רוסיא!).

(יג) שם סע"א: היה המוכס מעובדי האלילים הקדומים שאינם גדורים בדרכי הדתות הדבריה ממנו את המכס... וכן אחד מאלו שבא עם ישראל לדין... ומ"מ מאותם הגדורים בדרכי הדתות לא נאמר כן אלא אם באו לפנינו לדין אין מעבירין להם את הדרך כמלא מחט... (בגמרא ובכל הפוסקים כתוב מוכס גזי ותל"מ).

(יד) שם ק"ג רע"ב... הא כל שהוא מעממין הגדורים בדרכי הדת ועובדי האלהות על איזה צד אע"פ שאמונתם רחוקה מאמונתנו אינם בכלל זה אלא הרי הם כישראל גמור לדברים אלו אף באבדה ואף בטעות ולכל שאר הדברים בלא שום חילוק. (כלומר הנוצרים דינן כישראל ממש והם בכלל אחיך הכתוב בתורה...!)

(טו) ב"מ כ"ד א' (עמ' 89): המוצא דבר במקום שהרבים מצויים שם אפילו יש בו סימן אם רבים אלו המצויים שם מן הגויים הקדומים והם עובדי האלילים הרי אלו שלו. ושם כ"ז סע"א: כבר בארנו על אבדת עובדי גלולים שאינו חייב עליה. אבל בדף כ"א רע"ב (עמ' 81) שכח "לצנור" את דבריו וכתב: המוצא אבדה בעיר שרובה גוים זכה בה. (ואולי סמך על מה שכתב שם בסוף דבריו "כמו שיתבאר למטה")

(טז) סנהדרין ע"ו ב' (עמ' 284): עובדי האלילים וכיוצא בהם מבעלי האמונות הקדומות אע"פ שהחזקנו בגזלתם ובגנבתם ובכל מיני רמאות הבאים מצדינו אין אנו מצווים בחזרת אבידתם כלל במקום שאין שם חילול השם וכבר בארנו דבר זה בב"ק.

(יז) קדושין י"ח א' (עמ' 108): הגוי אע"פ שהוא מעובדי האלילים ומן האמונות הקדומות שלא היו גדורות בדרכי הדתות הרי הוא בכלל ירושה של תורה וירש את אביו ושאר מורשים ואין אומרים שיהא כל המחזיק בהן זוכה בהן אלא כל המחזיק בהן צריך להחזיר וכל שהוא מעבד הרי הוא גזל בידו והרי גזלן אסור כמו שהתבאר בב"ק ואף אנו אם בא לפנינו לדין מוציאין מיד המחזיק ונותנין לו.

(יח) ספ"ק דתובות (טו): עיר שישראל וגוים דרים שם מצא בה תינוק מושלך אם רוב גוים גזי ומותר להאכילו ובלות... אם רוב ישראל מחזירין לו אבדה ואצ"ל שמצוה להחיותו... מחצה על מחצה הרי זה ישראל ומצווין להחיותו ואין מאכילין אותו וכו'... מחזירין לו אבדה, נגח שור שלנו את שלו פטור, שכל שבדמות שלנו מזיקות לעובדי האלילים אין אנו חייבין לשלם ששמירת בהמות מדת חסידות וגדרי הדתות ואין גמילות חסדים למו שאינו גדור בדרכי הדתות ומעתה כל שמוציא אומרים לו הבא ראיה שלא מעובדי האלילים אתה.

(יט) אותו דין נשנה בקדושין ע"ג ב' (עמ' 334): במחצה על מחצה מצוה להחיותו ואין מאכילין לו ובלות ואין מחזירין לו אבדה נגח שור שלנו את שלו פטור שאומרים לו הבא ראיה שישראל אתה ולא מעובדי האלילים. (לגוי גמור נוצרי מחזירין ולזה שמקיים כל המצות מספק אין מחזירין לו אבדה ואין חייבין בנזקיו, שמה אינו מן הגדורים בדרכי הדתות...!)

(י) דלא כחוקרי "חכמת ישראל" שטפלו שקר על רבינו המאירי ועשהו כבעל "סובלנות" כלפי בני דת אותו האיש יש"ו ושנה באוולתם מ"ל פ"י רבינו יהונתן שכ' "שמ"ש רבינו יהונתן דרך תשובת המינין גרידא עשה ממנו המאירי שיטה שלימה שהאמין בה אמת לאמתה" [הבוחן לבבות הלו כ' בהקדמתו שמורו ורבו ש"מפיו אנו חיים" הוא ראש מורי סמינר שכטר הרפורמי].

(חוב הצלה ודין מורידין)

(כ) ע"ז י"ג ב' (עמ' 29): הגרים, ר"ל עובדי האלילים שהוזכרו תמיד במסכת זו, ורועי בהמה דקה שסתמם מגדלים ומשוקעים בגזל עד שנעשה להם בהיתר ואין מקבלים ע"ז שום תוכחה. אין מזיקים אותם בידים ואם הוזקו מאליהם אין חובה עלינו מן הדין להשתדל בהצלתם. (על התיבות "אין חובה" העיר המו"ל - "פירוש חדש שלא מצאתי בראשונים דל").

(כא) ע"ז כ"ו א' (עמ' 53): הגרים והרועים כהמה דקה ישראלים שסתמם מתמידים בגזל ומשוקעים בו עד שנעשו בכך כפורים מעליהם עול תורה... ומ"מ כל שבא להם ההיזק מאליו אין אנו מצווים להשתדל בהצלתם, ואף בזו של גרים צריך אתה לבחון מה שהקדמנו באיזה גוי הוא אומר כן, ר"ל שבעובדי אלילים נאמר שלא היו גדורים בדרכי הדתות ואדרבה כל עבירה וכל כיעור יפה הוא בעיניהם וכבר אמר ראש הפילוסופים הרגו מי שאין לו דת, הא כל שהוא מעובדי האלהות אע"פ שאינו מכלל הדת אינו בדין זה חלילה וחס, וכבר ידעת בגר תושב והוא שקבל עליו שבע מצות שאתה מצווה להחיותו. אף כאן העיר המו"ל על תיבות אין אנו מצווים: "שיטה חדשה לגמרי כי כל הראשונים כתבו שלא מעליך ר"ל אסור להעלותם". ולא שת לבו שזה לא רק נגד כל הראשונים אלא סותר אף את דברי המאירי עצמו לקמן בסמוך בדף כ"ז סעי' (עמ' 62) שכתב שם בזה"ל:

(כב) ישראל מל את הגוי לשום גר אבל [אם] גוי צריך לחתוך ערלתו מצד חולי או מכה אסור שהרי זו העלאה והצלה. עד כאן לשונו המפורש שאין בו לא "פירוש חדש" ולא "שיטה חדשה". וברור כשמש שמה שכתב בדף י"ג ובדף כ"ו לא כתב אלא מפני אימת מלשינים ומוסרים, כי אילו היה רוצה לכתוב שם את האמת היה צריך לכתוב לשון מפורש וגלוי "אסור להצילם", משא"כ כאן גבי מילה שהיתה לו אפשרות להשתמש בלשון רמזים "אסור שה"ז העלאה והצלה" שלא חשש שמא יתפוס איזה מסור משומד את כוונתו (אף הרב המו"ל זצ"ל לא העיר שסותר דברי עצמו). וגם הכין המאירי לעצמו התנצלות (שמא יתפס על זה) בסיימו את אותה פסקא במלים: וכבר בארנו שדברים אלו כולם בעובדי האלילים נאמרו.

(כג) יומא פ"ד ב' (עמ' ריב): פקוח נפש אין הולכין בו אחר הרוב כיצד חצר שהיו בו ישראלים ועובדי האלילים עמהם שאין אנו מצווים לחלל שבת עליהם אחר שאין להם דת. כ"ה בנדרמ"ח מכת"י פארמא וע"ש בהערה שבדפוס ירושלים תרמ"ה (שנדפס מכת"י אחר) כתוב: ועובדי כו"ם הקדמונים שאין אנו מצווים לחלל שבת עליהם אחר שאין להם שום דת וגם אינם חוששין לחובת חברת האדם.

(כד) שם פ"ה רע"א: עיר שישראל ועובדי האלילים דרים שם אם רוב גרים. כ"ה בכת"י פארמא. בהנדפס בשנת תרמ"ה כתוב: ועכו"ם הקדמונים שאין להם שום דת כלל.

(בענין אותו האיש)

(כה) סוטה מ"ז רע"א (עמ' קיד-קטו): לעולם לא יהא המוכיח כועס בתוכחותיו כ"כ עד שיהא דוחה את הנוכח מלפניו מכל וכל, שכל שהוא עושה כן גורם לו שיטרד ויצא לתרבות רעה... והוא שאמרו לא כאלישע שדחפו לגחזי בשתי ידיו... וכן לא... בשתי ידיו על שנדהו ולא רצה לקבלו בתשובה וגרם לו שכעס בעצמו ועבד את האלילים וכמו שאמר זקף לבינתא... את הרבים לעבדות האלילים זה אין בו שם לווי כלל וכן היא הגירסה בכל ספר מדויק שדחפו... בשתי ידיו וסופרים המוטעים הכניסו בו בקצת גמרות שם לווי עד שנמצא בקצת גמרות חדשות... וטעות גמורה הוא שהרי... הנזכר היה בימיו היה מן הראשונים שבבית שני שהרי שמעון הצדיק וכו'.

בכל המקומות שהצגתי שלשה קים העיר המו"ל שנמחק בכתב היד. הבאתי גם זה, אע"פ שחורג ממסגרת רשימה זו של המאמרים ששינה בהם המחבר עצמו בשביל תשובת המינים, להוכיח שכת"י פארמא לא נוקה מאימת הצנזורה, לאפוקי מן הטועים החושבים

שרק ספרי הדפוס לקו בזה. וכן בבית הבחירה לע"ז דף כ"ז סע"ב (עמ' 65) הובאו דברי הירושלמי "ולחש ליה בשמיה דישו בן פנדרה" בהשמטת ארבע המילים האחרונות, שמסתבר שנעשתה ע"י המחבר עצמו או ע"י הסופר הראשון.

השם "נצרים"

(כו) ריש ע"ז עמ' 4: ומ"ש בגמרא נצרי לעולם אסור אני מפרשו מלשון נוצרים באים מארץ מרחק האמור בירמי' (ד' ט"ז) שקרא אותם העם נוצרים על שם נבוכדנצר וידוע שצלם השמש היה בבבל ושכל עם נבוכד נצר היו עובדים לו וכבר ידעת שהחמה משמשת ביום ראשון במנין ראשי ימים ומתוך כך היו קוראין לאותו יום יום נצרי ע"ש שהיה קבוע לנבוכד נצר על צד חמה שבו והדברים נראין וברורין.

(כז) תענית כ"ז ב' (עמ' 97): ובראשון פירשו בגמרא [שלא היו אנשי מעמד מתענים] מפני הנצרים ונ"ל בפירושו מפני **הבבלים שהיו מתיראים מהם הרבה והוא קורא אותם נצרים** ע"ש נבוכדנצר כמו שביארנו בפסוק נוצרים באים מארץ מרחק וידוע שהצלם הגדול לעבודת השמש היה נעבד באותו זמן בבבל והיו עושין יום איד ביום א' שהוא ממשלתו של שמש כמו שידוע חל"ם כצנ"ש ראשי ימים וכבר פירשתי כיו"ב במ"ש בראשון של ע"ז נצרי לעולם אסור.

רש"י בע"ז פירש נצרי ההולך בטעמו של אותו האיש שצוה להם לעשות יום איד באחד בשבת (כ"ה בדפו"י ומובא בדק"ס) וכ"פ הרמב"ם וכן פירשו כל המפרשים. ומש"כ המאירי בלשון המשתמע שכוונת חז"ל לעובדי ע"ז הבבלים פשוט שאינו אלא לסתום פיות המקטרגים. כי הבריתא במס' ע"ז נשנתה בימי ר' ישמעאל בא"י ולא היה אז שם זכר לשום בבלים, וכן בזמן **המעמדות בימי בית שני** הנז' בתענית לא היו **מתיראים משום בבלים**, ואין לזה שום רמז בדחז"ל ולא בספרי התולדה, והיו אז רק תחת מלכות יון ורומי בלבד. אבל יכול להיות שהכינוי נצרים להולכים בטעות אותו האיש באמת נשתלשל מן הכינוי נצרים באים בארץ מרחק הנזכר בירמי' וכפירושו של המאירי.

(כח) ביבמות ס"א א' כתב המאירי: קברי גוים אינם מטמאים באהל שנאמר אדם כי ימות באהל וכתוב אדם אתם אתם קרויין אדם ואין אומות העולם קרויין אדם.

כאן לא הוצרך המאירי לשנות כלום כי כאן הוזכר בגמרא (בדפו"י) **אומות העולם**, וכבר הקדים "תרופה" לזה במה שכתב במסכת ברכות נ"ח ב' (לעיל אות ד): עובדי האלילים ושאר בעלי האמונות הקדומות שלא היו גדורות בדרכי הדתות והם הנזכרים בתלמוד תמיד בלשון **אומות העולם**.

(כט) ע"ז י"ח ב' (עמ' 44): בזמן **שעובדי אלילים אלו שהזכרנו הולכין לכבוש עיירות או ארצות ולבנות מצור אסור לישראל להתחשב עמהם בשעה שמחשבים את גייסותיהם שמא מתוך שהם משלימים מנין הצריך להם מתאמצים אלו לילך ונמצאו הם גורמים לאבד נפשות, ומ"מ אם לא התחשבו עמהם מותר לילך עמהם מפני ישוב מדינה ר"ל שאם נמסרה העיר בידם יהא משתדל להציל ישראלים שבה.**

לא תחנם

(ל) ע"ז כ' א' (עמ' 46): כבר ידעת כמה החמירה תורה להרחיק עובדי האלילים מארצנו ומגבולנו ובכמה מקומות האריכה להזהירנו להתרחק ממעשיהם, מכאן אמרו לא תחנם, ר"ל לשבח ענינם ומעשיהם ואפילו יפי צורתם ותבניתם וכן דרשו מכאן שלא ליתן להם חנייה בקרקע כדי שלא להתמיד ישיבתם בינותינו, וכן דרשו ממנו שלא ליתן להם מתנת חנם, **שלא לגזלה למי שאנו חייבין לה ביותר כגון גר תושב והוא בן נח הגמור לקיים שבע מצוות כמו שאמר תורה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי, ומ"מ פרשו בתוספתא דקא**

לגוי שאין מכירו או שהיה עובר ממקום למקום אבל אם היה שכנו או חברו מותר שהוא כמוכר לו, הא כל שהוא מן האומות הגדורות בדרכי הדתות ושמודות באלהות אין ספק אף בשאין מכירו מותר, וראוי, וכבר אמרו שולח אדם ירך לנכרי. (כלומר לנוצרים לא רק מותר ליתן מתנת חנם אלא אף ראוי...). על המלים "שלא לגזלה למי שאנו חייבין" כתב המו"ל: "איני יודע מקור לטעם זה". לע"ד המקור הוא הגלות המר ותו לא מיד.

(לא) חולין קי"ד סע"ב (עמ' תל"ד): שמצוה להקדים נתינה לגר על מכירה לגוי שהגר הואיל ונכנס תחת כנפי השכינה הרי הוא בכלל אחוה ואתה מצוה להחיותו משא"כ בגוי שכל שהוא מעובדי האלילים אי אתה מצוה להחיותו.

(לב) פסחים כ"א סע"ב (עמ' סז): כבר ביארנו במסכת ע"ז שהגוים ר"ל שהם מעובדי האלילים שאינם גדורים בגדר שום דת בעולם אין אנו מצווים להחיותם, ומאחר שכן אף מה שאסור לנו אין נותנין להם בחנם שהרי אנו גחלים בכך גר תושב שאנו מצווים להחיותו אחר שהוא מקיים שבע מצוות של בני נח והוא שפירשנו בנבלה לגר בנתינה ולגוי במכירה.

(לג) אל תטעה במ"ש באותיות ל-לכ לפרש כדעתו שהגדורים בדרכי הדתות (=הנוצרים) דינם כגר תושב, כי מפורש כתב בע"ז ס"ד ב' (עמ' 225): אע"פ שלענין זה [של יחוד יין אצלן] כל שנודע שאינו עובד ע"ז נקרא גר תושב, לענין מצוה להחיותו לא נקרא גר תושב עד שיקבל עליו בפני שלשה שבע מצוות כו' שסתם גר תושב בקיום שבע מצוות הוא כו'.

(לד) ב"מ קי"א סע"א: גר תושב והוא שקיבל עליו שבע מצוות אבל אוכל נבלות ועובר על שאר מצוות הדומות להן יש בו משום ביומו תתן שכרו אבל אין בו משום לא תלין אבל גר צדק הרי הוא ישראל גמור ועובר עליו בכולן, זהו ביאור המשנה וכולה הלכה... ושם רע"ב בביאור הגמרא: היה השכיר מעובדי האלילים ושאר האומות הדומות להם אינו עובר עליו אף משום ביומו תתן שכרו. (כנראה לא חשש המאירי שמא יעמיקו לדיוק בלשונו וימצאו הרדפים סתירה בין הדיוק מביאורו לגמרא לדיוק מביאורו למשנה).

(לה) ר"ה ל"ב ב' (עמ' 226): פירשו בגמרא בשעת הדחק שאני. וכתב המו"ל: "גירסת רבינו לא מצאתי בשום פוסק", בגמרא ובכל הראשונים בדפוס בשעת השמד (בדפוס גזרת המלכות). ואולי גם זה שינוי מאימת הצוררים. אבל בדף י"ח החזכר במאירי שמד. וצ"ע.

(לו) מכות ז' ע"ב: נתכוון להרוג את זה והרג את זה אפילו נתכוון לאחד מעובדי האלילים או לבהמה ונמצא ישראל או בעל דת וכו'. (המו"ל הר"ש סטרליץ ז"ל הוא היחיד במהדירי המאירי שהרגיש קצת בזה וכתב ש"אולי נכנסו מלים אלו בדברי רבנו מטעמים מובנים").

(לז) שם ח' ע"ב (תוך ד"ה וזה): שהרי כי יכה רעהו כתוב וכן נח הואיל ואינו גדור בדת אינו בכלל רעהו.

(לח) שם ט' ע"א: עובדי אלילים שהרגו זה את זה בשגגה אין נקלטין שנא' לבני ישראל ולגר ולתושב, הא גר תושב שהרג בשוגג גר תושב חברו גולה כמו שביארנו ואצ"ל בעובר אליל שהרג את ישראל.

(לט) שם (ד"ה גר): ומעתה גר תושב שהרג כסבור בהמה ונמצא אדם או עובד אליל ונמצא גר תושב חברו ה"ז נהרג.

(מ) שם ח' ע"ב (משנה ו): שנשתנה אח"כ דין הכותי ונעשה כאחד מעובדי האלילים לכל דבר. ותכל' שם בד"ה זה שנתגלגל: שהרי עשאוהו [לכותי] כעובדי אלילים לגמרי. אבל בריש פ"ק דחולין לא הקפיד כ"כ וכתב שם בביאור למשנה הראשונה: כותיים כבר ידעת שעשאוהו כגוים גמורים לכל דבר.

(מא) חולין קל"ב סע"א: אבל בגי דאי מכירים שחלק יש לו בה שמן הסתם אינו מאמין בו סמוך הוא על הנחה קדומה האמורה על עובדי האלילים אין אמונה בגוים.

(מב) שבת צ"ג ב' (עמ' 349): ואני תמה הואיל והקבורה מצוה היאך אין הוצאה לקבורה צריכה לגופה עד שראיתי בתלמוד המערב שהעמידוה במת גוי ר"ל מעובדי האלילים שאינו חייב בקבורתו.

(מג) במשנת אבות הנ"ל בראש דבריו לא נהג המאירי כרבינו יונה אלא כתב את הפירוש האמיתי, וכדי להשמר מפני המזיקין הוסיף: דברו בזה כפי מה שראו בדורותיהם ומנהגותיהם. (מד) בקונטרס בית יד סוף שער ז': שאין נוטלין מן הנדה ומטמא מת וכן מאותן שהיו אצלנו כזבים באותן הזמנים כגון עובדי האלילים. אבל בבית הבחירה למס' נדה (לא:): לא חשש וכתב סתם: והגוים... גזרו עליהם להיות כזבים... שלא יהא תינוק ישראל רגיל אצל הגוי במשכב זכור. וכן לא חשש וכתב גוים סתם בבית הבחירה לשבת ט"ז א'.

(מה) אם לא די בכל הנ"ל להוציא מלב הטועים לחשוב שאין משמעות המליצות על "הגדורים בדרכי הדתות" כמשמעות ההערות בגליוני דפוסי רוסיא ש"כל דינים אלו נהגו רק בימים הקדומים והיום הכל כחוקי הקיר"ה" וכו' אולי תועיל להם ההערה שבכל המקומות הנ"ל כתב המאירי את המליצות הללו כאילו היו דברים מפורשים בתלמוד שאין בהם שום חולק, שלא כדרכו בכל ספרו להביא דעות הפוסקים והמפרשים שקדמהו ובפרט את דעת הרמב"ם [עשו"ת רדב"ז ללשונות הרמב"ם סי' תקע"ט שכ' שהמאירי "רגיל לכתוב דברי הרמב"ם ז"ל ובני מחלוקתו ואי איתא דסברת הרב... היה כותב אותו"]. היתעקש המתעקש לומר שסבר המאירי שכך היא גם דעת הרמב"ם?!

(מו) מסקנא דמילתא, לע"ד ראוי למדפיסי ספרי המאירי לשים ציון אצל כל אחד מלשונות המאירי הללו ולכתוב בשולי הדף את דברי מרן החתם-סופר הנ"ל.

(מז) רשימת הלשונות הנז' לעיל על סדר התלמוד (מספרי האותיות כתובים בסוגריים):

ברכות כ"ה ב' (ה). שם נ"ח א-ב (ג-ד). שבת צ"ג ב' (מב). פסחים כ"א ב' (לב). יומא פ"ד ב' ופ"ה א' (כג-כד). ר"ה ל"ב ב' (לה). תענית כ"ז ב' (כז). יבמות ס"א א' (כח). שם צ"ח א' (ט). כתובות ג' ב' (ו). שם ט"ו ב' (יח). סוטה מז א (כה). קדושין י"ח א' (יז) ב"ק ל"ז ב' וק"ג א-ב (יא-יג). ב"מ נ"ט א' (י). ב"מ ק"א א' (לד). סנהדרין נ"ב ב' ופ"ב א' (ז-ח). שם ע"ו ב' (טו) מכות ז' ב' – ט' א' (לו-מ). אבות פ"ב (מג). חולין קי"ד ב' (לא). שם קל"ב א' (מא).

ודע שיש עוד לשונות שלא הבאתי כי לא ראיתי חשיבות להעיר עליהן או מפני שנעלמו מעיני כי לא בדקתי היטב את כל ספרי המאירי.